

Börzsönyi Nóra

Hozzáférhető tudomány

Az open access és az értéknövelt publikációk világa

a könyvtári gyakorlat tükrében

Az év fiatal könyvtárosa-díj elnyerésére benyújtott pályamunka

2015

Tartalomjegyzék

Bevezetés.....	3
1. A nyílt hozzáférés mozgalmának áttekintése	4
1. 1. A nyílt hozzáférés mozgalmának célja és előzményei	4
1. 2. A nyílt hozzáférés mozgalmának története.....	5
1. 3. Az open access publikálás módjai.....	7
1. 4. Linked open data, vagyis az értéknövelt publikációk megjelenése	9
2. A Budapesti Corvinus Egyetem Egyetemi Könyvtárának nyílt hozzáféréssel kapcsolatos tevékenysége és gyakorlati megoldásai	10
2. 1. Részvétel a HUNOR konzorciumban.....	10
2. 2. Részvétel a Nereus konzorciumban	12
2. 3. Részvétel a COAR nemzetközi szervezetben	13
2. 4. Nyílt hozzáférést népszerűsítő rendezvények szervezése	13
2. 5. A könyvtár által működtetett repozitóriumok	16
2. 5. 1. A BCE Vállalatgazdaságtan Intézet archívuma.....	18
2. 5. 2. A BCE Szakdolgozatok archívum	19
2. 5. 3. A BCE Doktori disszertációk archívum	20
2. 5. 4. A Corvinus Kutatások archívum	21
Összegzés.....	28
Irodalomjegyzék	29

Bevezetés

Napjainkban a tudományos kommunikáció hagyományos modellje lassan, de biztosan gyökeres változáson megy keresztül, mely folyamatnak a könyvtárak, különösen a tudományos és szakkönyvtárak, a tudományos eredmények és publikációk legfőbb közvetítőiként megkerülhetetlenül a részesévé váltak.

Az internet, mint új kommunikációs csatorna megjelenése, valamint ezzel párhuzamosan a tudományos folyóiratok árválsága, a neves tudományos kiadók nagy haszonra törekvő árpolitikája együttesen járultak hozzá ahhoz, hogy az elmúlt két évtized alatt a nyílt hozzáférés kezdeményezés (open access mozgalom) egyre nagyobb teret hódított magának. Olyannyira, hogy mára már az Európai Unió döntéshozói is célul tűzték ki, hogy a tudományos publikációk, különösen a közpénzből finanszírozott kutatások eredményei szabadon hozzáférhetővé váljanak.

Az open access mozgalmon belül a legfrissebb trendek manapság már arról szólnak, hogy ne csak a tudományos eredmények, hanem a kutatások során felhasznált kutatási adatok is váljanak szabadon elérhetővé („linked open data”). Ez teszi lehetővé ugyanis a tudományos eredmények replikálhatóságát, mely az eredmények igazolhatósága szempontjából mindig is fontos célja volt a tudósoknak, különösen a természettudományok területén. A szabadon hozzáférhető kutatási adatokkal ellátott közlemények megnevezésére az „értéknövelt publikáció” kifejezés vált hazánkban elterjedtté, miközben ma már egyre többször találkozhatunk az „adatrepozitórium” kifejezéssel is, ami a kutatási adatok publikálásának egy másik módját jelenti (itt az adatok nem az egyes publikációk mellett szerepelnek, hanem külön egy számukra létrehozott repozitóriumban, összekötve természetesen a hozzájuk kapcsolódó tanulmánnyal).

Mindezek a változások a könyvtárakat többféle módon is érintik. Egyfelől, leginkább a könyvtárak vannak kitéve a kiadói árpolitikák negatív hatásainak, miközben saját anyagi lehetőségeik folyamatosan szűkülésével kell szembenézniük. Emiatt egyre nehezebben tudják betölteni közvetítő szerepüket a tudományos élet szereplői között az eddig megszokott, hagyományos módokon. Ugyanakkor viszont a nyílt hozzáférés paradigmájának fokozatos terjedésével olyan új lehetőségek nyílnak meg számukra, melyek megoldást kínálhatnak az imént vázolt problémákra. A könyvtáraknak ennél fogva elemi érdekük az open access

kezdeményezés támogatása, és az ennek keretében megjelenő új módszerekhez, technikákhoz való alkalmazkodás. Mindez fokozott rugalmasságot és nagyfokú nyitottságot kíván a tudományos és szakkönyvtárakban dolgozó kollégáktól.

Tanulmányomban szeretném bemutatni az open access kezdeményezés történetét, a nyílt hozzáférésű publikálás különböző fajtáit, valamint a kutatási adatok publikálásának helyzetét és az ezzel kapcsolatos nehézségeket. Bemutatom a Budapesti Corvinus Egyetem Egyetemi Könyvtárának részvételét a különböző magyarországi és nemzetközi, nyílt hozzáférést támogató együttműködésekben, valamint ismertetem a Könyvtár nyílt hozzáférést megvalósító gyakorlati megoldásait, részletesen bemutatva a Könyvtár által működtetett repozitóriumokat.

1. A nyílt hozzáférés mozgalmának áttekintése

1. 1. A nyílt hozzáférés mozgalmának célja és előzményei

A tudományos publikálás hagyományos módja viszonylag egyszerűen áttekinthető. A közzéadási folyamat két célt szolgál: egyfelől a tudományos eredmények disszeminációját a tudományos élet szereplői körében, másrészt pedig a publikált cikkek mennyisége és minősége a kutató tudományos munkássága értékelésének legfőbb eszközévé vált. A tudományos cikkeket a tudományos folyóiratok közvetítik, melyek a lektorálás folyamata során szűrik meg a beérkezett tanulmányokat. A kutatók ingyen bocsátják a folyóirat rendelkezésére tanulmányaikat, hiszen előmenetelükhöz nélkülözhetetlen a minél nagyobb presztízsű folyóiratokban való megjelenés, valamint a lektorok és a szerkesztők is terítés nélkül végzik tevékenységüket. Költséget egyedül a folyóirat nyomtatása és terjesztése jelent a kiadó számára. Végül pedig a könyvtárak, a terjesztés alapvető intézményei vásárolják meg és teszik elérhetővé a folyóiratokat.

A folyóiratok kiadását kezdetben a tudományos társaságok és egyesületek végezték. A tudomány és technika rohamléptékű fejlődése, valamint a tudományos kutatásokra jutó állami finanszírozás megnövekedése az USA-ban az 1960-as és 70-es években a publikációk számának olyan robbanásszerű növekedésével járt, mely már jóval nagyobb kiadói kapacitást igényelt. Ekkor került át a kiadói szerep a tudós társaságoktól a nagy kereskedelmi kiadók kezébe. A tudományos kiadás igen nagy üzletté vált, a nagyobb kiadók pedig ezt kihasználva,

különböző fúziók révén a 80-as évek közepére monopolhelyzetbe kerültek, különösen a műszaki- és az orvostudományok területén. Ez hozta magával azt a nagyfokú, gyakran az infláció mértékét is meghaladó áremelkedést, mely egyes kiadók számára az 1990-es évekre évente akár 40%-os profitot is termelhetett. A tendencia máig jellemző: friss adatok alapján az Elsevier kiadó például 37%-os becsült haszonnal zárhatta a 2014-es évet a folyóirat-kiadás területén.¹ Mindezek a folyamatok igen érzékenyen érintették a könyvtárak költségvetését, akik a 2000-es évektől kezdve már egyre kevésbé tudták tartani a folyóirat-beszerzések korábbi mértékét, és egyre inkább az előfizetéseik számának csökkentésére kényszerültek.²

Ezekre a folyamatokra reagálva született meg az open access mozgalom, melynek célja a tudás demokratizálása a tudományos eredmények terjesztésének egy új modellje által. A nyílt hozzáférés "ugyanazt a tudást és információt teszi lehetővé a gazdag, fejlett országok tudósai, a fejlődő világ, valamint a harmadik világ kutatói számára egyaránt. Az OAI és a nyílt hozzáférésű archívumok léte annak a világszerte meglévő igénynek a bizonyítéka, hogy méltányos, igazságos és demokratikus legyen az információforrások elosztása/terjesztése. S akik adójukkal a kutatást támogatják, jussanak hozzá az előnyeikhez ingyen, további költségek fizetése nélkül."³

1. 2. A nyílt hozzáférés mozgalmának története

Az open access mozgalom kezdete Paul Ginsparg nevéhez fűződik, aki 1991-ben a Los Alamos National Laboratory-ban létrehozta az arXiv szerveret és szabadon hozzáférhetővé tette a fizikatudományi publikációk lektorálás nélküli, preprint változatait.

A Nyílt Archívum Kezdeményezés következő jelentős állomása a Santa Fe Konvenció volt, amelyet 1999 októberében szervezett Paul Ginsparg, Rick Luce és Herbert Van de Sompel. Itt állapodtak meg az interoperabilitás alapelveiről, vagyis az archívumok kölcsönösen kereshetővé tételének szükségességéről. Az interoperabilitást a Nyílt Archívum Kezdeményezés metaadatgyűjtő modellje, az OAI-PMH protokoll (Open Access Initiative - Protocol for Metadata Harvesting) biztosítja.

¹ HOLCOMBE [2015]

² BÁNHEGYI [2006]

³ BÁNHEGYI [2006]

Ezután fontos mérföldkő volt az Open Society Institute kezdeményezésében a Budapest Open Access Initiative (BOAI)⁴ aláírása 2001-ben, mely egyesítette az addig szétszórtan működő kezdeményezéseket, s melynek keretében először kerültek megfogalmazásra a nyílt hozzáférés alapelvei. „Egy régi hagyomány és egy új technológia találkozásából egyedülálló eredmény született a köz javára. A régi hagyomány lényege a tudósok hajlandósága arra, hogy kutatási eredményeiket szakfolyóiratokban térítésmentesen közreadják, hogy az érdeklődőket és tudóstársaikat tájékoztassák; az új technológia pedig maga az internet. [...] A hozzáférés akadályainak eltűnésével felgyorsul a kutatás üteme, gazdagodik az oktatás, a gazdagok megoszthatják tudásukat a szegényekkel és viszont, a folyóiratcikk-irodalom a lehető legjobban hasznosul, és mindez megeremti annak az alapját, hogy az emberiséget intellektuális dialógus és a tudás keresése kapcsolja össze.”⁵

2003-ban már közel 300 kutatási intézmény és egyetem (köztük a Harvard és a CERN) kötelezte el magát hivatalosan is a nyílt hozzáférés mellett a Berliini Nyilatkozat⁶ aláírásával. Az aláírók tisztában voltak azzal, hogy a nyílt hozzáférésű publikálásra való áttérésnek számos jogi és pénzügyi vonatkozása is van. Ezért célul tűzték ki azt, hogy közösen megoldást találjanak a jelenlegi jogi és pénzügyi keretek továbbfejlesztésére. A nyilatkozatot aláírók kinyilvánították ugyan egyetértésüket a nyílt hozzáférés elvével, a megvalósításra vonatkozó konkrét intézkedéseket azonban ekkor még nem fogalmazták meg. A konkrét megvalósítással kapcsolatos egyeztetésekre az aláírást követően évenként megrendezett találkozók adtak lehetőséget.⁷

Az Európai Unió 2008 óta támogatja a nyílt hozzáférést, aminek köszönhetően a 2011-ben publikált tudományos cikkeknek már az 50%-a elérhetővé vált open access formában is. Az Unió legújabb, „Horizon 2020” elnevezésű keretprogramjában pedig már előírásként szerepel, hogy minden uniós keretből finanszírozott kutatás eredményét nyílt hozzáféréssel kell közzétenni.

Az Európai Bizottság határokon átívelő tudásmegosztást célzó törekvéseivel összhangban, a LIBER (Ligue Bibliothèques Européennes de Recherche – Association of European Research Libraries) - szakemberek nemzetközi összefogása eredményeképpen -

⁴ Budapest Open Access Initiative. <http://www.budapestopenaccessinitiative.org/> [2015.05.28.]

⁵ HEGYKÖZI [2002]

⁶ Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities. <http://openaccess.mpg.de/Berlin-Declaration> [2015.05.27.]

⁷ VONCSINA [2007]

2015. május 6-án nyilvánosságra hozta a Hágai Deklarációt,⁸ mely a tényekhez és információkhoz való hozzáférés fontosságát hangsúlyozza a digitális korban. A nyilatkozat felhívja a figyelmet a szerzői jogok felülvizsgálatának és európai szintű egységesítésének fontosságára, mely nélkülözhetetlen lenne az adatok és információk szabad áramlásának biztosításához. Kiemeli továbbá a nyílt szabványok használatát, valamint javasolja az egyetemek és kutatóintézetek számára olyan repozitóriumi infrastruktúra létrehozását, melynek segítségével hozzáférhetővé tehetők a publikációk és a kutatási adatok. A deklarációt megjelenése óta számos nemzetközi szervezet, intézmény és magánszemély támogatta aláírásával.

A Magyar Tudományos Akadémia az MTA 27/2012. (IX.24.) számú hivatalos elnöki határozatában⁹ rendelte el a tudományos művek elérhetővé tételét a nyílt hozzáférés normái szerint. Ennek értelmében 2013. január 1-jétől az Akadémia kutatói által közzétett publikációkat elektronikus formában szabadon elérhetővé kell tenni. A döntés alapján 2013 első félévében az Akadémia egy, a Magyarországon közpénzből végzett kutatások eredményeinek szabad hozzáférést biztosító publikálását támogató alap létrehozását is célul tűzte ki, a hazai tudományos kutatási eredmények hiteles nyilvántartására és bemutatására pedig létrehozták Magyar Tudományos Művek Tárát.¹⁰ A jelenlegi elnök, Lovász László Publikációs Elnöki Bizottságot állított fel az Akadémián, melynek fő feladata a nyílt hozzáféréssel kapcsolatos feladatok és lehetőségek további számbavétele, valamint a tudományértékelés szempontjainak áttekintése.

1. 3. Az open access publikálás módjai

A nyílt hozzáférésnek a mai gyakorlatban kétféle modellje létezik: az ún. arany, illetve a zöld út. Az arany út a tudományos cikkek open access folyóiratokban történő publikálását jelenti. Ez valamekkora költséggel jár a szerző számára, melynek megfizetése többféle üzleti modell alapján történhet. Ez a finanszírozási kérdés az arany út egyik hátránya is egyben,

⁸ The Hague Declaration. <http://thehaguedeclaration.com/the-hague-declaration-on-knowledge-discovery-in-the-digital-age/> [2015.05.28.]

⁹ Tudományos művek nyílt hozzáférést biztosító közzétételének irányelvei. http://mta.hu/data/cikk/11/97/91/cikk_119791/27_2012_elnoki_hat_Open_Access.pdf [2015.05.28.]

¹⁰ Pálkás József: Szabadon hozzáférhetőek lesznek az MTA kutatóhálózat tudományos eredményei. <http://mta.hu/sajtoszemle/palinkas-jozsef-szabadon-hozzaferhetőek-lesznek-az-mta-kutatohalozat-tudomanyos-eredmenyei-131420/> [2015.05.28.]

hiszen a hagyományos publikálásnak nincs anyagi vonzata a szerzőre nézve. További ellenérvként a nyílt hozzáférésű folyóiratok minőségének a kérdését szokták felvetni az impakt faktor alacsony volta, illetve a beküldött cikkek túl magas elfogadási aránya miatt. Vitatott kérdés, hogy ezeknél a folyóiratoknál valóban a lektorálás-e a megfelelő minőségi szűrő, vagy inkább az utólagos értékelésre kellene hagyatkozni (pl. a letöltések száma alapján).

Az egyik legtöbbször elhangzó kritikai észrevétel a nyílt hozzáférésű publikálással kapcsolatban éppen az open access folyóiratok megbízhatóságát vonja kétségbe: vajon mi garantálja, hogy a nyílt hozzáférés terjedésével megjelenő számos független kiadó és folyóirat mind megfelelő szakmai színvonalat nyújt a publikálni vágyó kutatók számára? Sajnos reális a veszély, mert léteznek olyan ún. parazita folyóiratok (angol kifejezéssel „predatory journals”), melyek szerkesztő és bírálóbizottság híján valóban nélkülözik a szakmaiságot, céljuk csak a publikációs díjak beszedése. A kutatóknak tehát mindenképpen érdemes előrelátóan eljárni és tájékozódni az egyes open access folyóiratok megbízhatóságáról. Ehhez nyújthat segítséget például a Beall-lista¹¹, mely folyamatosan gyűjti a nem megbízható folyóiratok kiadóit.¹²

Az open access folyóiratokat már a kezdetektől fogva a Lundi Egyetem Könyvtára tartja nyilván, az erre a célra 2003-ban létrehozott DOAJ¹³ (Directory of Open Access Journals) adatbázisban. A gyűjtemény jelenleg 10.585 szakmailag bírált open access folyóiratról ad áttekintést.¹⁴ Természetesen a DOAJ is megpróbálja kiszűrni a nem megbízható folyóiratokat, ennek érdekében a közelmúltban szigorították az adatbázisba való bekerülés feltételeit.

Az open access publikálás másik modellje, az úgynevezett zöld út – vagy más néven szerzői archiválás (self-archiving) - a publikáció egyidejű vagy utólagos, nyílt hozzáférésű archiválását jelenti valamely intézményi vagy tudományterületi repozitóriumban. A különböző kiadói politikák szabják meg azt, hogy a szerző a cikkének mely változatát archiválhatja ily módon (preprint, postprint vagy kiadói változat). E repozitóriumok legfőbb előnye egyrészt az, hogy nagyobb láthatóságot biztosítanak a tudományos munkáknak a tudományos keresőkkel való kompatibilitás révén, másrészt pedig kevésbé költségigényesek

¹¹ Beall's List: Potential, possible, or probable predatory scholarly open-access publishers. <http://scholarlyoa.com/publishers/> [2015.05.28.]

¹² PÁLL [2015]

¹³ Directory of Open Access Journals (DOAJ). <http://doaj.org/> [2015.05.28.]

¹⁴ DRÓTOS [2011]

(csak a szerverek üzemeltetése és az adminisztráció igényel anyagi ráfordítást). A kiadók archiválási politikájáról a SHERPA/RoMEO¹⁵ adatbázis ad tájékoztatást, az open access repositóriumok pedig két regiszterben is nyilvántartásra kerülnek: az OpenDOAR¹⁶ (Directory of Open Access Repositories) a Nottinghami Egyetem projektje, a ROAR¹⁷ (Registry of Open Access Repositories) adatbázist pedig a Southamptoni Egyetem gondozza.

1. 4. Linked open data, vagyis az értéknövelt publikációk megjelenése

A legfrissebb trend a nyílt hozzáférés területén a kutatási adatok (open research data) nyílt közzétételének lehetőségeivel foglalkozik, ami újabb kihívás elé állítja a kutatókat és a könyvtárosokat egyaránt.

Az értéknövelt publikáció („enhanced publication”) a tudományos publikálás egészen új módja, melyben a hagyományos kiadványokat (könyveket, folyóiratcikkeket) további információkkal, adatokkal egészítik ki. Ezek lehetnek a kutatási eredmények alapját képező kutatási adatok (a kutatási eredmények helyességének igazolására), különböző bővítmények és függelékek (illusztráció és magyarázat céljából), illetve publikálás utáni adatok (kommentárok, rangsorolás). Látszik tehát, hogy az „értéknövelés” nem csak a kutatási eredmények létrehozásához szükséges adatok bemutatására vonatkozhat, hanem más, a kutatáshoz kapcsolódó hasznos információk közzétételére is. A közelmúltban megjelent egy másik stratégia is a kutatási adatok közzétételére, mely az adatokat nem közvetlenül az adott publikáció mellett, hozzá csatoltan tárolja, hanem külön erre a célra létrehozott ún. adatrepositóriumokban, biztosítva természetesen az összeköttetést a vonatkozó adatokhoz tartozó tanulmányokkal.

A kutatási adatok kezelése, tárolása és szolgáltatása sokkal bonyolultabb, mint a hagyományos dokumentumoké, hiszen az adatkészletekhez való hozzáférés gyakran specifikus szoftveralkalmazások használatát igényli. Ez az új irány tehát újfajta kihívások elé állítja a tudományos információközvetítés legfontosabb csatornáit, a könyvtárakat is.¹⁸

¹⁵ SHERPA/RoMEO: Kiadói copyright szerződések és szerzői archiválás.

<http://www.sherpa.ac.uk/romeo/?la=hu> [2015.05.28.]

¹⁶ The Directory of Open Access Repositories – OpenDOAR. <http://www.opendoar.org/> [2015.05.28.]

¹⁷ Registry of Open Access Repositories. <http://roar.eprints.org/> [2015.05.28.]

¹⁸ Mi az az értéknövelt publikáció? http://www.open-access.hu/sites/www.open-access.hu/files/leaflet/enhanced%20publication%20front_SMALL.pdf [2015.05.28.]

A kutatási adatok publikálása a technológiai kihívások mellett azonban más jellegű problémákat is felvet. A kritikusok közül többen megemlítik, hogy pusztán az adatok közzététele még nem feltétlenül teszi lehetővé az eredmények megismételhetőségét. Ehhez a pusztán adathalmazon túl rendelkezésre kell állnia az adott kutatás módszertanának is, és gyakran a kutatók közötti informális kommunikáció is nélkülözhetetlen. Hiányzik továbbá a kibővített publikálási eljárással kapcsolatos szabványok megjelenése, ami elősegíthetné egy általánosan elfogadott gyakorlat kialakulását.¹⁹ Az adat-szerzők pedig attól tartanak, hogy adataikat más kutatók a források feltüntetésére nélkül felhasználják vagy az értékesítési jogaikban korlátozzák őket.

A kutatási adatokkal kibővített publikációk létjogosultságát azonban jól példázza az a 2013-ban kirobbant ügy, mely Reinhart-Rogoff vita néven vált ismertté a közgazdászok körében. Carmen Reinhart és Kenneth Rogoff harvardi egyetemi tanárok még 2010-ben jelentettek meg egy tanulmányt, aminek következtetéséből úgy tűnt, hogy a 90 százalékos fölötti GDP-arányos államadósság jelentősen hátráltatja a gazdasági növekedést. Három évvel később három közgazdász az eredeti adatokat újra felhasználva megismételte a tanulmányban bemutatott szimulációt, és egy kisebb számítási hibát felfedezve arra jutottak, hogy módszertani problémák miatt a tanulmány végkövetkeztetése megkérdőjelezhető. Az ügy nagy port kavart mind a közgazdasági tudományos közélet, mind pedig a gazdaságpolitikai döntéshozók körében.²⁰ Mindez jól példázza, hogy a tudományos eredmények reprodukálhatósága minden tudományterületen fontos az eredmények igazolása szempontjából, ezt pedig nagyban elősegítheti a tudományos publikációk kutatási adatokkal történő kibővítése.

2. A Budapesti Corvinus Egyetem Egyetemi Könyvtárának nyílt hozzáféréssel kapcsolatos tevékenysége és gyakorlati megoldásai

2. 1. Részvétel a HUNOR konzorciumban

A HUNOR, vagyis a magyar tudományos könyvtárak repozitóriumi szövetsége 2008 decemberében jött létre. „A HUNOR (HUNGarian Open Repositories) konzorciumot a

¹⁹ BECHHOFFER [et al.] [2011]

²⁰ Sokba kerülhetnek a Rogoff-Reinhardt tanulmány Excel-hibái. <http://www.penzugyiszemle.hu/tanulmanyok-eloadasok/sokba-kerulhetnek-a-rogoff-reinhardt-tanulmany-excel-hibai> [2015.05.28.]

magyar felsőoktatási intézmények és az MTA Könyvtára hozta létre a nyílt hozzáférés hazai gyakorlatának kialakítása céljából. A HUNOR tagjai a magyar tudomány hazai és nemzetközi elismerésének javítását a tudományos eredmények hatékony disszeminációjával kívánják elérni, nevezetesen nyílt elérésű repozitóriumok országos infrastrukturális hálózatának kialakításával, módszertani központ létrehozásával, a külföldi know-how és nemzetközi szabványok hazai alkalmazásával, a tudományos kommunikáció komplementer csatornáinak meghonosításával, nemzetközi kapcsolatrendszer kiépítésével.”²¹

A Budapesti Corvinus Egyetem Egyetemi Könyvtára a szervezet megalakulása óta tagja a jelenleg 24 felsőoktatási intézményt tömörítő konzorciumnak, melynek vezetője a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtára. A HUNOR minden évben több szakmai találkozót szervez, mely lehetőséget kínál a tagoknak a szakmai tapasztalatszerzésre, valamint különböző közös projekteken való együttműködés szervezésére. A kommunikációt a közös levelezőlista biztosítja a tagintézmények képviselőinek részvételével, mely hiánypótló szerepet tölt be a Magyarországon korábban csak nehézkesen áramló, nyílt hozzáféréssel kapcsolatos információk közvetítésében. Fontos lépés volt továbbá a HUNOR részéről a SHERPA/RoMEO²² oldal magyar nyelvű felületének elkészítése, mely a különböző kiadók szerzői jogokkal kapcsolatos politikáját gyűjti össze és teszi könnyen hozzáférhetővé az ez iránt érdeklő szerzők és könyvtárak számára. A fordításnak köszönhetően az oldalon lévő anyagok már magyarul is olvashatók, valamint folyamatosan kerülnek fel információk magyar kiadók szabályozásairól is.²³

Fontos információs és tájékoztató szerepet tölt be a nyílt hozzáférés iránt érdeklődők számára a szervezet által működtetett magyar nyelvű internetes portál.²⁴ A portálon részletes leírások mutatják be a tudományos publikálás alapvető fogalmait és kérdéseit, az open access publikálás finanszírozásának üzleti modelljeit, valamint a nyílt hozzáféréssel kapcsolatban felmerülő érveket és ellenérveket. Ezen kívül tájékozódhatunk hazai és nemzetközi szervezetekről és projektekről, a témához kapcsolódó blogokról és fórumokról, valamint tudományterületi bontásban különböző nyílt hozzáférésű szakirodalmi gyűjteményekről és adatbázisokról.

²¹ HUNOR. <http://www.open-access.hu/hunor> [2015.05.28.]

²² SHERPA/RoMEO: Kiadói copyright szerződések és szerzői archiválás. <http://www.sherpa.ac.uk/romeo/?la=hu> [2015.05.28.]

²³ KARÁCSONY [2012]

²⁴ Open Access. <http://www.open-access.hu/>[2015.05.28.]

2. 2. Részvétel a Nereus konzorciumban

A Nereus nemzetközi konzorcium²⁵ a Tilburgi Egyetem kezdeményezésére jött létre azzal a céllal, hogy az európai közgazdaságtudományi tartalomszolgáltatókat közös hálózatba szervezze, teret adva ezáltal a szakmai tapasztalatcserének, valamint a tagintézményekben létrejövő tudományos munkák nemzetközi disszeminációjának. A szervezetnek a Budapesti Corvinus Egyetem képviselőjében a Könyvtár is tagja 2011 óta.

A konzorcium kiemelt projektje volt a 2007-ben az Európai Unió társfinanszírozásával elindított Network of European Economists Online (NEEO). A projekt eredményeképpen létrejött Economists Online portál elsősorban vezető közgazdász kutatókat és tudományos publikációikat mutatta be, a személyes kutatói profilok létrehozásának lehetőségével a Budapesti Corvinus Egyetem néhány oktatója is élt. A projekt 2010-ben lezárult, attól kezdve uniós támogatás nélkül, a konzorciumi tagdíjakból működtették az oldalt. A működtetés költségei azonban akkora anyagi terhet jelentettek, hogy a szervezet átfogó elemzések és szakmai egyeztetések után végül a szolgáltatás megszüntetéséről döntött. Az elemzésekből többek között kiderült, hogy a szakmai közönség az EconBiz²⁶ keresőszolgáltatást részesíti előnyben, melynek forrásbázisához 2013 őszén a Corvinus Kutatások repozitóriumot is csatlakoztattuk. Az Economists Online a döntés értelmében 2014. január 1. óta már nem elérhető.²⁷

Maga a Nereus azonban továbbra is működik, elsősorban a különböző munkacsoportok aktivitása révén mozdítva elő a szervezet által megfogalmazott célokat. A munkacsoportok tevékenységében a Könyvtár is igyekszik lehetőségeihez mérten aktívan részt venni.

Érdekes fejlemény a közelmúltból a konzorcium open access munkacsoportjának a Nereus-tagintézmények körében végzett felmérése az intézményi open access politikák feltérképezése céljából. A 2013. augusztus és szeptember folyamán végzett felmérés tanúsága szerint a tagintézmények könyvtárai számára a nyílt hozzáférés előmozdítása a saját intézményeiken belül egy új feladatkör, melyben övék a kulcsszerep, és ennek következtében a legtöbb könyvtárban külön munkaerőt állítanak rá az új feladatokra. A nyílt hozzáféréssel kapcsolatos tevékenységek egyelőre elsősorban az intézményi repozitóriumok létrehozására

²⁵ Nereus. <http://www.nereus4economics.info/> [2015.05.28.]

²⁶ EconBiz. <http://www.econbiz.de/> [2015.05.28.]

²⁷ HOFFMANN [2012]

összpontosulnak. Minden Nereus-tagintézmény rendelkezik már legalább egy szabadon hozzáférhető archívummal (melyek átlagosan kb. 6000 teljes szövegű tételt tartalmaznak), s ezeket aktívan igyekeznek népszerűsíteni az intézmény kutatóinak körében. A nyílt hozzáférésre irányuló egyéb tevékenységekben már nagyobb a szórás a tagok között: kevesebb, mint 50% rendelkezik csak konkrétan megfogalmazott open access politikával, illetve kevesebb, mint 40% vesz részt open access folyóiratok publikálásában. A törekvések azonban minden intézményben hasonlóak és ugyanazon célokra irányulnak.

2. 3. Részvétel a COAR nemzetközi szervezetben

2009-ben egy új szövetség jött létre COAR²⁸ (Confederation of Open Access Repositories) néven azzal a céllal, hogy a kutatási eredmények láthatóságát a szabad hozzáférésű digitális repozitóriumok nemzetközi hálózata révén növelje. Az európai keretek között mozgó Nereussal szemben a COAR egy globális hálózatot létrehozását tűzte ki célul, így számos tengeren túli intézmény is helyet kapott benne. Az intézményi tagok mellett szakmai szervezetekkel és profitorientált partnerekkel is együttműködésre törekszik a közös célok megvalósítása érdekében. Ezen célok alapján koordinálja a nemzetközi együttműködések minőségi open access tartalmak létrehozása céljából, illetve stratégiai együttműködések szervezését a megfelelő kutatási infrastruktúrák kialakítására. Ezen kívül kezdeményezője még a repozitóriumok szabványosítási folyamatainak is.

A négy kontinens harmincöt országából jelenleg több mint száz intézményt tömörítő szervezetnek Magyarországról könyvtáraik révén a Budapesti Corvinus Egyetem, a Debreceni Egyetem, valamint a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ a tagja.

2. 4. Nyílt hozzáférést népszerűsítő rendezvények szervezése

A nyílt hozzáférés nemzetközi szintű népszerűsítését célozza meg az évente október környékén megrendezésre kerülő Open Access Week rendezvénysorozat, melynek

²⁸ Confederation of Open Access Repositories. <https://www.coar-repositories.org/> [2015.05.28.]

koordinátora a SPARC (Scholarly Publishing and Academic Resources Coalition). A közel 800 egyetemi és kutatókönyvtárt tömörítő nemzetközi szervezet fő célja a tudományos kommunikáció nyíltabbá válásának előmozdítása. A SPARC hisz abban, hogy a tudományos kutatások eredményeinek gyorsabb és szélesebb körű megosztása növeli a kutatási tevékenység hatékonyságát, elősegíti a tudomány fejlődését és növeli a kutatásokba befektetett pénz megtérülését. Mindezt a nyílt hozzáférést támogató stratégiák és gyakorlati megvalósítások támogatásával szeretné előmozdítani, szorosán együttműködve a folyamatban érintett döntéshozókkal (kiadókkal, szerzőkkel és könyvtárakkal) is.²⁹

Ezen célok megvalósulásának ad lehetőséget minden évben a SPARC szervezésében megrendezett Open Access Week, vagyis a Nyílt Hozzáférés Hete, mely 2015-ben immár a kilencedik évébe lép. Az Open Access Week rendezvényei világszerte lehetőséget kínálnak az egyetemi és kutatóközösségek tagjai számára, hogy megismerkedjenek a nyílt hozzáférés előnyeivel, megosszák egymással tapasztalataikat és inspiráló ötletekkel mozdítsák elő az open access modell alapértelmezetté válását. A Nyílt Hozzáférés Hete rendezvényei lehetővé teszik az open access támogatóinak közössége számára, hogy a mozgalom céljainak megvalósulását közös erővel lendítsék tovább. Az Open Access Week szervezői elsősorban koordinátori szerepet töltenek be: regisztrálják és elérhetővé teszik a rendezvénysorozat keretein belül szervezett programok adatait, valamint különböző szóróanyagokkal, egységes és szabadon felhasználható arculattal és logóval támogatják a rendezvények népszerűsítését.³⁰

2013-ban a HUNOR konzorcium tagjai közösen pályázva nyertek támogatást a Nemzeti Kulturális Alaptól, hogy a Nyílt Hozzáférés Hete keretein belül lehetőségük nyíljon Magyarországon is népszerűsíteni az open access modellt. A kezdeményezéshez a BCE Egyetemi Könyvtára két rendezvénnyel csatlakozott.

2013. október 22-én kerekasztal beszélgetést tartottunk főként doktoranduszok számára az open access előnyeiről és publikációs stratégiákról. A felkért vitaindító hozzászólók (a BCE Közgazdaságtudományi Kar Matematika Tanszékének két oktatója, Dr. Pintér Miklós és Dr. Tasnádi Attila) saját tapasztalataikról beszámolva érdekes szempontokkal árnyalták a felmerülő kérdéseket.

Ezt követően, 2013. október 24-én pedig konferenciát szerveztünk a Budapesti Corvinus Egyetem oktatói és hallgatói, valamint minden érdeklődő számára. Megnyitó

²⁹ Scholarly Publishing and Academic Resources Coalition. <http://www.sparc.arl.org/about> [2015.05.28.]

³⁰ Open Access Week. <http://www.openaccessweek.org/> [2015.05.28.]

előadásában Dr. Palkovics László (BCE, tudományos rektorhelyettes) az open access mozgalom kialakulásának történetét és létrejöttének okait röviden vázolván kiemelte azokat a fontosabb kérdéseket, melyek ma talán a leginkább foglalkoztatják a téma iránt érdeklődő kutatókat és könyvtárosokat, és amelyekre a konferencián elhangzott előadások is megpróbáltak választ adni. Ezt követően Nagy Zsuzsanna (BCE Egyetemi Könyvtár, főigazgató) az open access mozgalom történetét, alapelveit és a nyílt hozzáférés jelenleg működő modelljeit ismertette. A következő előadásban egy magyar kiadású, nemzetközi tudományos open access folyóirat, az Applied Ecology and Environmental Research³¹ került bemutatásra Dr. Hufnagel Levente (BCE Kertészettudományi Kar, Biometria és Agrárinformatika Tanszék, egyetemi docens), a folyóirat alapítója és főszerkesztője által. A folyóiratot 10 évvel ezelőtt hozták létre azzal a céllal, hogy gyors és rugalmas publikálási lehetőséget biztosítsanak a tudományterület kutatói számára. Az azóta már impakt faktoralal rendelkező folyóiratot 2010 óra referálja a Web of Science és a Scopus. Ezt követően Dr. Trautmann László (BCE Közgazdaságtudományi Kar, dékán) két, a Budapesti Corvinus Egyetem által kiadott folyóiratot mutatott be: a Köz-gazdaság a BCE Közgazdaságtudományi Karának 2005 óta negyedévente megjelenő, lényegében nyílt hozzáférésű tudományos folyóirata; a Society and Economy pedig, mely szintén az egyetem lapja, az Akadémiai Kiadó gondozásában jelenik meg hagyományos módon (nem nyílt hozzáféréssel) évente négyszer, angol nyelven. A két folyóirat jól szolgálja az egyetem számára fontos célokat: az egyetemi teljesítmény láthatóvá tételét nemzetközi szinten is, valamint a gyors megjelenési lehetőség biztosítását a fiatal kutatók és hallgatók számára. A következő előadásban Dr. Lábódy Péter (SZTNH - Nemzetközi Szerzői Jogi Osztály, osztályvezető) egy általános szerzői jogi bevezetés után az open access kapcsán felmerülő kérdéseket ismertette, majd szó esett a Creative Commons licenszokról is. Összefoglalóan az tudhattuk meg, hogy a hazai szerzői jogi szabályozás nem áll még készen a felhasználás engedélyezése alternatív módszereinek teljes körű kezelésére, miközben a szabad hozzáférés iránti növekvő igény egyre inkább megkövetelné a pontos szabályozást. A konferencia záró előadásában pedig Hoffmann Ádám (BCE Egyetemi Könyvtár, Elektronikus Tartalomkezelési és Könyvtári Informatikai Osztály, osztályvezető) a Corvinus Kutatások intézményi repozitóriumot mutatta be.

A konferencián elhangzott előadások egyfelől tehát betekintést nyújtottak az open access világába és megismertették a hallgatóságot néhány konkrét gyakorlati példával, másfelől pedig sorra vették a legtöbb olyan kérdést illetve problémát, amik lépten-nyomon

³¹ Applied Ecology and Environmental Research. <http://www.aloki.hu/> [2015.05.28.]

felmerülnek a nyílt hozzáféréssel kapcsolatban, és amelyekre reményeink szerint – többek között az Open Access Week kapcsán zajló szakmai rendezvények révén – egyre inkább megoldások is születnek majd.

2. 5. A Könyvtár által működtetett repozitóriumok

A Budapesti Corvinus Egyetem Egyetemi Könyvtára négy repozitóriumot működtet a nyílt forráskódú EPrints szoftver segítségével. Az EPrints szoftver a Southamptoni Egyetem fejlesztésében készült azzal a céllal, hogy a kisebb költségvetésű intézmények számára megkönnyítse a digitális dokumentumok tárolását és hozzáférhetővé tételét, elsősorban tehát repozitóriumok működtetésére alkalmas. Legfőbb előnye, hogy teljes mértékben kompatibilis az OAI-PMH metaadat begyűjtő protokollal, ami által a különböző aggregátorszolgáltatások könnyen indexelni tudják az EPrints-szel működő adatbázisokat. Hátrányként a tömbösített feltöltés lehetőségének hiányát lehet megemlíteni, ez azonban tapasztalataink szerint nem okoz számottevő kellemetlenséget a mindennapi könyvtári gyakorlatban. Az EPrints fejlesztése 2000-ben indult és jelenleg a 3.3.14-es verziónál tart.³² Az szoftvert számos intézményben használják világszerte, a ROAR adatbázis jelenleg 563 EPrints alapon működő repozitóriumot tart nyilván.

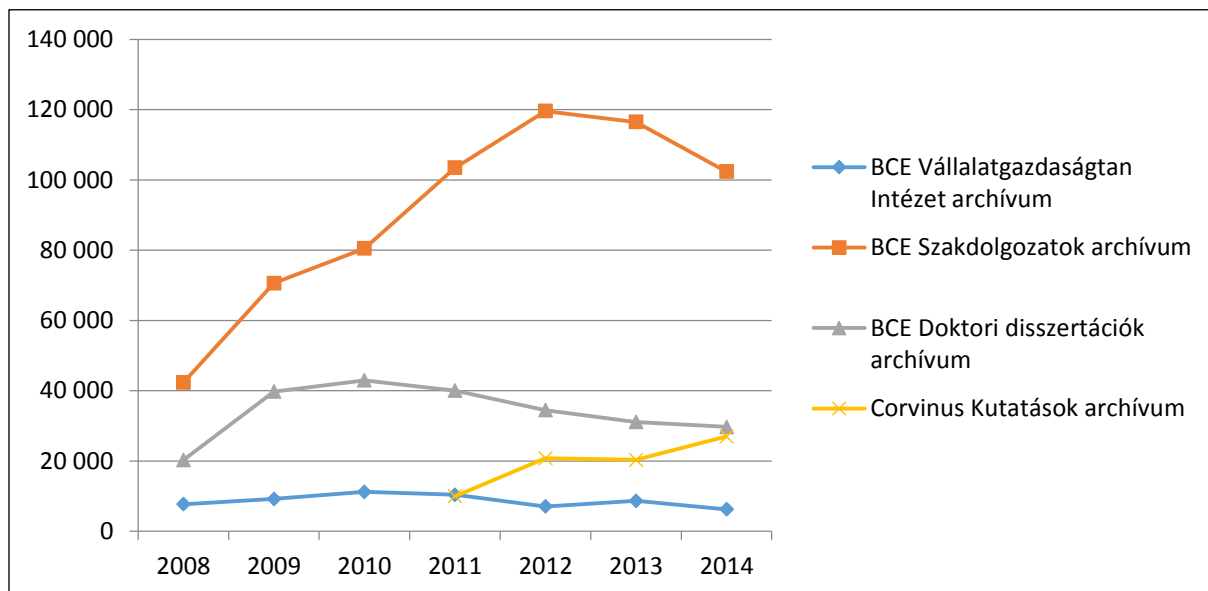
A Könyvtár 2007-ben indította el első repozitóriumát a BCE Vállalatgazdaságtan Intézet publikációinak archiválására. Ugyanebben az évben indult el további két gyűjtemény az egyetemen írott szakdolgozatok illetve doktori disszertációk tárolása céljából. Végül pedig 2010 óta működik a Corvinus Kutatások archívum is, mely az egyetemen keletkező szellemi termékek, kutatási eredmények digitális intézményi repozitóriuma.

A repozitóriumi oldalak látogatottsági adatait vizsgálva (*1. ábra*) szembevetendő, hogy mindezek közül a szakdolgozati archívum a legnépszerűbb, ami nyilvánvalóan a hallgatók aktív érdeklődését tükrözi. A repozitóriumok tételszámait nézve, szintén a szakdolgozati archívum áll az élen. A 2015. május végi adatokat a második diagram ábrázolja (*2. ábra*).

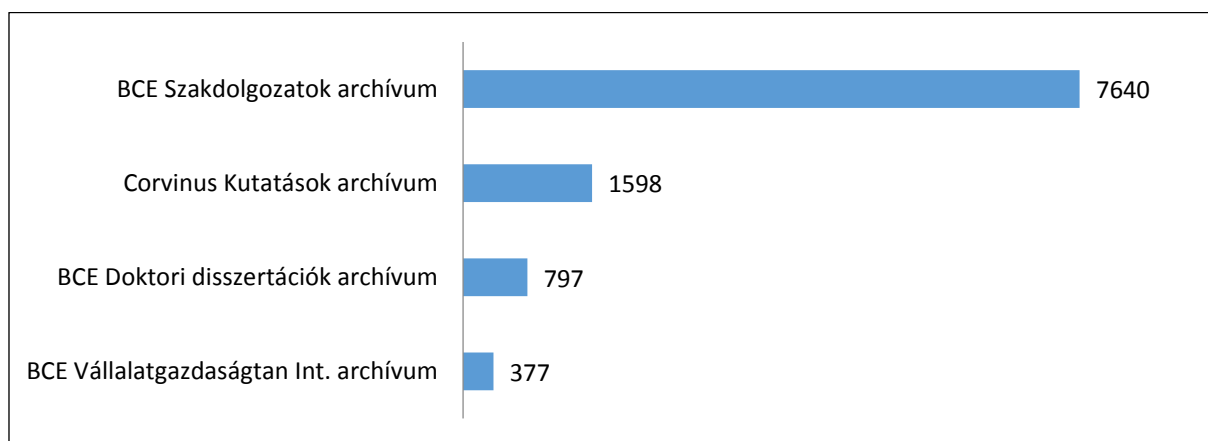
A látogatottsági adatokat elemezve érdemes figyelembe venni azt a tény, hogy ezek a statisztikák nem nyújtanak teljes képet: a Google Analytics csak azokat az oldallátogatásokat méri, melyek közvetlenül a repozitóriumi oldalakra jutnak el. A keresőmotorok általi

³² BEAZLEY [2010]

indexeltség révén (főként a Corvinus Kutatások és a Doktori disszertációk archívum esetében) számos felhasználó azonban rögtön egy-egy adott tétel PDF-fájljához jut el, hogy azt letöltse, anélkül, hogy akár a tétel adatlapját megnézné. Ezek a látogatások pedig nem jelennek meg a Google által mért látogatószámban.

1. ábra: A Könyvtár által működtetett repozitóriumok évenkénti látogatószáma a Google Analytics adatai alapján

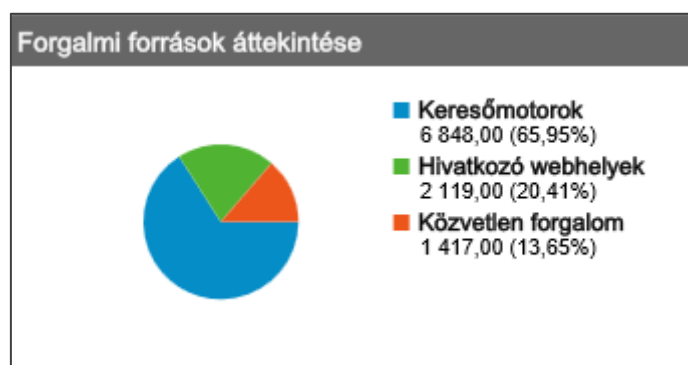

2. ábra: Az egyes repozitóriumokban található tételek száma (2015.05.28.)

Hasonló jelenségre mutat rá annak elemzése, hogy a repozitóriumok látogatói honnan érkeznek a repozitóriumok egyes oldalaira (akár a kezdőlapra, akár az egyes tételek adatlapjaira). Ahogy az a következő diagramon is látszik (3. ábra), a Google Analytics

segítségével elemzett forgalmi adatok alapján a Vállalatgazdaságtan Intézet archívumának 2011-es látogatói legnagyobb részben a keresőmotorokon keresztül jutottak el az oldalra. Hasonló arányok figyelhetők meg az összes többi repozitóriumunk esetében, akármelyik év adatait is vizsgáljuk.

Mindezek (legyen szó akár a közvetlen fájlletöltésekről, akár a Google által mért látogatottsági számokról) alátámasztják és megerősítik annak szükségességét, hogy a digitális archívumok esetében a keresőmotorok általi indexelhetőség biztosítva legyen.

3. ábra: A Vállalatgazdaságtan Intézet archívumának oldalán 2011-ben mért forgalom forrásai a Google Analytics adatai alapján

A Könyvtár repozitóriumi a repozitóriumok adatait gyűjtő fontosabb regiszterekben is megtalálhatók. A Corvinus Kutatások, a Vállalatgazdaságtan Intézet archívuma valamint a doktori disszertációk gyűjteménye szerepel mind a ROAR, mind pedig az OpenDOAR adatbázisában. Mindkét oldalon feltétel a regisztráláshoz, hogy egy gyűjtemény legalább 75%-ban tartalmazzon open access anyagokat, illetve a teljes szövegű dokumentumok aránya is legalább ekkora legyen.

2. 5. 1. A BCE Vállalatgazdaságtan Intézet archívuma

Az archívum 2007-ben jött létre a Könyvtár és a BCE Vállalatgazdaságtan Intézetének közös kezdeményezésében. Az intézet megoldást keresett a kutatóik által írt műhelytanulmány sorozat közzétételére, és mivel a nyomtatott megjelenítés túl drágának

bizonyult, végül az elektronikus, nyílt hozzáférésű publikálást választották. Ehhez hozta létre a Könyvtár az EPrints 2.6.3-as verziójával az intézet számára kialakított repositóriumot,³³ mely az intézet által gondozott műhelytanulmányok és egyéb kiadványok archívuma lett. A szoftver később a 3.0.5-ös verzióval lett frissítve. 2011-ben azonban létrejött az egész egyetem számára kialakított új repositórium, a Corvinus Kutatások archívum, így azóta már a Vállalatgazdaságtan Intézet kiadványai is abban kerülnek archiválásra. A legfrissebb publikációk mellett a 2012-es és 2013-as kiadványok is átkerültek az intézetiből az egyetemi gyűjteménybe. A Vállalatgazdaságtan Intézet repositóriuma ennek következtében új tartalmakkal ma már nem bővül, a korábban bekerült publikációk azonban továbbra is kereshetők és hozzáférhetők maradtak a régi felületen.

Az immár tehát lezárt repositórium összesen 377 tételt tartalmaz. A gyűjtemény az összetett keresés mellett lehetőséget kínál év szerinti, tárgy szerinti és tanszékek szerinti böngészésre is, felülete pedig angol nyelven is elérhető. A meghatározott témakörök a Könyvtár által a könyvtári katalógusban is alkalmazott generikus tárgyszavakkal, vagyis fő témacsoportokkal azonosak.

2. 5. 2. A BCE Szakdolgozatok archívum

A szintén 2007-ben létrehozott elektronikus archívum a Budapesti Corvinus Egyetemen megvédett szakdolgozatokból és TDK dolgozatokból ad ízelítőt.³⁴ Az archívum célja, hogy mintát, módszertani segítséget adjon a házi dolgozat, szakdolgozat írására készülő hallgatóknak. Azt, hogy erre milyen nagy az igény a hallgatók körében, nagyon jól mutatják a látogatottsági adatok: a Könyvtár négy repositóriumából évről évre messze ez a leglátogatottabb gyűjtemény. A Könyvtár az archívum nyitóoldalán felhívja a felhasználók figyelmét arra, hogy az itt olvasható dolgozatok önálló szellemi termékek, így tehát pontos hivatkozás nélküli felhasználásuk a szerzői jogi törvény, a vonatkozó jogszabályok, az egyetem különféle szabályzatai, illetve a szakdolgozatokkal szemben megfogalmazott követelmények értelmében tilos. Miután a Budapesti Corvinus Egyetem nem rendelkezik átfogó és konkrét szabályozással a szakdolgozatok megőrzését illetően, így a gyűjtemény nem teljes körű. Csak azok a szakdolgozatok kerülnek feltöltésre, melyeket az egyes tanszékek elektronikus formában elküldenek a Könyvtár munkatársainak, illetve közülük is csak azok,

³³ BCE Vállalatgazdaságtan Intézet Archívuma. <http://edok.lib.uni-corvinus.hu/> [2015.05.28.]

³⁴ BCE Szakdolgozatok archívum. <http://szd.lib.uni-corvinus.hu/> [2015.05.28.]

melyek készítője írásos nyilatkozatban engedélyezte dolgozatának közzétételét. A dolgozatok teljes szöveggel csak az egyetem területéről, az egyetemi hálózatba kötött gépekről érhetők el, ennek tükrében ez a repozitórium tehát csak korlátozottan nyílt hozzáférésű.

A gyűjtemény ugyanazon a 2.6.3-as verziójú EPrints szoftveren lett elindítva, melyen a Vállalatgazdaságtan Intézet archívuma is, ez egy későbbi frissítés után most a 3.0.5-ös verzióval működik. A szakdolgozati archívum messze a legnagyobb a Könyvtár repozitóriumai közül, jelenleg 7640 tételt tartalmaz. A felhasználói felület angol nyelven is elérhető. Feltöltését a tanszékekről érkező szakdolgozatok mennyiségének függvényében folyamatosan végzik a Könyvtár munkatársai. Fontos látni, hogy a dolgozatok nagy száma annak is köszönhető, hogy ez az archívum – hasonlóan a Corvinus Kutatásokhoz – az egész egyetem, vagyis az egyetem mind a hat kara számára biztosítja a szakdolgozatok elektronikus változatai megőrzésének lehetőségét.

A szakdolgozatok közötti kereséskor fontos szempont lehet, hogy az egyes dolgozatok mely tanszékhez kapcsolhatók, ezért az oldalon lehetőség van az egyetem tanszékei szerinti böngészésre, illetve a TDK dolgozatok esetében a dolgozatok szekciónkénti leválogatására. Ezen kívül természetesen az egyszerű és összetett keresés mellett tárgy szerint is kereshetünk, a könyvtári katalógusban is alkalmazott témakörök (generikus tárgyszavak) alapján.

2. 5. 3. A BCE Doktori disszertációk archívum

A szintén 2007 óta működő repozitórium a Budapesti Corvinus Egyetemen védett doktori értekezések elektronikus gyűjteménye.³⁵ Elindulását megkönnyítette, hogy a Könyvtár honlapján már ezt megelőzően is elérhető volt egy HTML alapú lista, az addig megvédett doktori dolgozatok adataival. Az archívum az összes 2007 után megvédett disszertációt tartalmazza, az 1998-2007 közötti évekből pedig azokat, melyek elektronikus formában is rendelkezésre álltak. A gyűjtemény jelenleg 797 dolgozatot tartalmaz, melyek között az egyszerű és összetett keresés mellett tárgy szerinti, év szerinti és doktori iskolák alapján történő böngészésre van mód. A repozitórium felülete angol nyelven is elérhető. Itt is felhívjuk a látogatók figyelmét arra, hogy a teljes szöveggel elérhető értekezések kizárólag a Budapesti Corvinus Egyetem doktori szabályzatában foglaltak szerint és csak a forrásra való

³⁵ BCE Doktori disszertációk archívum. <http://phd.lib.uni-corvinus.hu/> [2015.05.28.]

pontos hivatkozással használhatók fel oktatási és kutatási célokra. Ezen túlmenően minden más felhasználási forma esetében a szerzők/tulajdonosok engedélyét is kell kérni.

A disszertációk láthatóságát nagymértékben növeli, hogy a repozitórium kereshető a DART-Europe³⁶ oldalán. A Budapesti Corvinus Egyetem Egyetemi Könyvtára is csatlakozott az együttműködéshez, melynek tagjai közös keresőfelületen teszik elérhetővé az általuk elektronikus formában archivált doktori értekezéseket és azok téziseit. A „DART-Europe E-theses Portal” mintegy 500 ezer szabadon elérhető doktori dolgozat adatait tartalmazza, 28 európai ország 562 egyetemének elektronikus gyűjteményéből.

A doktori archívumot kereshetővé tettük továbbá a Google Scholar számára is, ehhez csupán egy repozitórium-bejelentő felület kitöltésére volt szükség. A regisztrálást követően a Google Scholar automatikusan aratja a repozitórium metaadatait, melynek természetes előfeltétele, hogy a repozitórium kompatibilis legyen az OAI-PMH protokollal. A Scholar indexelésének köszönhetően az archívum automatikusan bekerült az OATD³⁷ (Open Access Theses and Dissertations) rendszerébe is, így az egyetemen készült disszertációk egy újabb felületen keresztül váltak elérhetővé. Ez alátámasztja a Scholar-ba való regisztrálás hasznosságát: vannak ugyanis olyan, az OATD-hez hasonló aggregátorok, amelyek nem egyenként kapcsolódnak a számukra aratható repozitóriumokhoz, hanem nagyobb rendszereken keresztül jutnak el az azokban elérhető gyűjteményekhez.

A repozitóriummal kapcsolatban a legújabb fejlemény, hogy az érvényben lévő szabályozások alapján a 2014-től bekerülő disszertációk már DOI-azonosítót is kell, hogy tartalmazzanak. A megvédett disszertációkat a Könyvtár munkatársai látják el DOI-számmal, melyek a repozitóriumi adatlapokon is megjelenítésre kerülnek. Erre a CrossRef nemzetközi szervezettel kötött szerződés alapján van módunk, a kiosztott azonosítók pedig egyúttal a CrossRef oldalán is regisztrálásra kerülnek.

2. 5. 4. A Corvinus Kutatások archívum

A 2010 őszén elindított Corvinus Kutatások³⁸ repozitórium a Budapesti Corvinus Egyetemen keletkező szellemi termékek, kutatási eredmények digitális intézményi

³⁶ DART-Europe E-theses Portal. <http://www.dart-europe.eu/basic-search.php> [2015.05.28.]

³⁷ Open Access Theses and Dissertations. <http://oatd.org/> [2015.05.28.]

³⁸ Corvinus Kutatások. <http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/> [2015.05.28.]

repozitóriuma. A Corvinus Kutatások az egyetem kutatói, alkalmazottai által létrehozott kutatási eredményeket mutatja be. Az EPrints szoftver 3.3.10-es verzióján futó gyűjtemény jelenleg közel 1600 tételt tartalmaz.

A repozitórium céljai és irányelvei a következők szerint lettek meghatározva: „a Corvinus Kutatások a Budapesti Corvinus Egyetemen keletkező szellemi termékek, kutatási eredmények digitális formában való összegyűjtésére, megőrzésére és bemutatására szolgáló, egy helyen összpontosuló online gyűjtemény. A repozitórium létrehozása az egyetem azon stratégiai célját szolgálja, amely a kutatási tevékenységek és eredmények szélesebb körű láthatóságát, elterjedését és hatásuk növelését írja elő. A repozitórium működtetésével az egyetem illeszkedik ahhoz a nemzetközi irányzathoz, amely szerint a tudományos tartalmak megjelenése eltolódik a nyomtatottól a digitális felé, és a nyílt hozzáférés mozgalom keretében egyre nagyobb hányaduk érhető el ingyenesen a tudományos közösségek és a nagyközönség számára is. A Corvinus Kutatások a nyilvánossá tehető kutatási eredményeket gyűjti össze, gondozza és szolgáltatja interneten keresztül a szerzői és egyéb tulajdonjogokat mindenkor betartva.

A repozitórium működtetése a következő előnyöket biztosítja az egyetemi közösség számára:

- Növeli a kutatási eredmények hatását, a publikációk idézettségét.
- Az eredmények láthatóvá tételével növeli az egyetem, egyes egységei és kutatói presztízsét.
- Elősegíti hazai és nemzetközi kutatói közösségek és együttműködések kialakulását.
- Meggyorsítja a tudományos információcserét, biztosítja az eredmény elsőségének bizonyíthatóságát.
- Az elektronikus publikációk szakszerű gondozása biztosítja az állandó elérhetőséget és a hosszú távú megőrzést.
- Lehetővé teszi a közpénzekből finanszírozott kutatási eredmények nyilvános közzétételét.”³⁹

Az összefoglaló kitér arra is, hogy milyen típusú dokumentumok találhatóak a gyűjteményben: folyóiratcikkek, könyvrészek és könyvfejezetek (a kiadóval kötött szerződésnek megfelelő módon), konferencia előadások, kutatási jelentések, műhelytanulmányok, vitaanyagok, szabadalmak, valamint tudományos alkalmakhoz kötődő

³⁹ Az idézett részlet egy könyvtári munkaanyagból származik.

előadások (székfoglalók, jubileumi megemlékezések, stb.). Az archívum ugyanakkor nem tartalmaz többek között szakdolgozatokat, disszertációkat, recenziókat, könyv- és cikkismertetéseket, szakfordításokat, illetve publicisztikát.

A kiadókkal való együttműködésre jó példa a Közgazdasági Szemle esete: a folyóirattal történt megállapodás értelmében a Corvinus Kutatásokba bekerülhetnek az egyetem oktatói által a lapban publikált írások, a korlátozás csupán annyi, hogy a legfrissebb cikkek a megjelenést követően három hónap elteltével válnak csak teljes szöveggel elérhetővé.

Az EPrints szoftver egyik nagy előnye, hogy önfeltöltésre is módot ad, vagyis az oktatók és kutatók egy egyszerű regisztrációt követően (melyet a Könyvtár munkatársai hagynak jóvá, elkerülve az esetleges robotok megjelenését) elvileg maguk is feltölthetik a Corvinus Kutatások archívumba saját publikációikat. Erre az Egyetem minden alkalmazotti jogviszonyban álló oktatója, alkalmazottja jogosult a Könyvtár által készített szabályzat alapján, mely a repozitórium oldalán érhető el. Természetesen lehetőség van könyvtárosi közreműködéssel való feltöltésre is, ebben az esetben a fájlokat (melyek javasolt formátuma a PDF) a szerzői nyilatkozattal együtt kell a szerzőknek a megadott e-mail címre elküldeni. A Könyvtár gondoskodik ezután a szerzők által megadott információ alapján az egyes dokumentumok megfelelő metaadatokkal való ellátásáról és a szerző vagy a helyi adminisztrátor által feltöltött dokumentumok közzétételéről. A szerző minden dokumentum esetében nyilatkozik arról, hogy a repozitórium számára nem kizárólagos módon biztosítja a reprodukálás, közzététel és elektronikus terjesztés jogát a nagyközönséghez való eljuttatás céljából; illetve felel azért, hogy a repozitóriumban való elhelyezés ne sértsen szerzői illetve egyéb jogokat.

Mint ahogy a többi archívum esetében, így itt is kereshetünk egyszerű illetve összetett kereső segítségével, illetve módunkban áll böngészni szerzők, év és témakör szerint (melyet itt is a könyvtári katalógusból átvett generikus tárgyszavak tesznek lehetővé). Ezen kívül lehetőség van szervezeti egységek (az egyetem tanszékei és intézményei) szerinti tallózásra is.

Ami a témakörök szerinti keresést illeti, érdemes megemlíteni, hogy az EPrints szoftver eredetileg beépített módon tartalmazza a Library of Congress tárgyszórendszerét. Nálunk ez a telepítéskor törlésre került, de más magyarországi intézményi repozitóriumoknál láthatunk példát ennek használatára (például a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára

által működtetett REAL-repozitóriumok esetében⁴⁰). A Corvinus Kutatások repositóriumában mi a JEL-kódok megjelenítése mellett döntöttünk, melyre leginkább külföldön láthatunk példát (például a Munich Personal RePEc Archive⁴¹ esetében). A JEL osztályozási rendszer a Journal of Economic Literature számára lett kifejlesztve, majd a közgazdaságtudományi szakirodalom osztályozásának alapvető eszközévé vált. Az, hogy a Corvinus Kutatások egy másik tárgyszórendszerrel párhuzamosan a JEL kódokat is alkalmazza, mindenképpen kuriózumnak számít.

A Corvinus Kutatások fő célja az Egyetemen született kutatási eredmények láthatóbbá tétele, így jogosan felmerülő igény mind a Könyvtár, mind pedig az egyetemi közösség részéről, hogy a repositórium hasznát, használatát lehetőség szerint minél pontosabban feltérképezzük. Kezdetben a Google Analytics ingyenes szolgáltatást használtuk a méréshez és a statisztikák készítéséhez, mint ahogyan a többi repositóriumunk esetében is. Idővel azonban egyre több tudományos aggregátorhoz és kereső szolgáltatáshoz (Google Scholar, BASE, EconBiz) csatlakoztunk a Corvinus Kutatásokkal, így egyre szembetűnőbbé vált a Google Analytics legfőbb hiányossága: hogy kizárólag akkor méri a fájlok letöltését, ha a letöltést a felhasználó a repositórium (illetve azon belül is az adott tétel) oldaláról végzi. A távoli (nem a repositórium oldaláról indított) letöltések 2013 júniusától váltak mérhetővé, köszönhetően az IRStats statisztikai programcsomagnak, amelyet specifikusan az EPrints és DSpace repositórium szoftverekkel üzemeltetett repositóriumok letöltési statisztikáinak mérésére fejlesztettek.⁴²

Az IRStats segítségével egyes témakörök, szervezeti egységek (tanszékek), szerzők és akár az egyedi művek letöltési mutatói is pontosan mérhetők. Emellett a letöltések földrajzi eloszlását is megmutatja, országokra lebontva. A rendszer további előnye, hogy letöltési ranglisták is könnyen előállíthatóak, így pontosabb képet kapunk az egyetemen született tudományos publikációk nemzetközi disszeminációjáról is.

A következőkben néhány példával illusztrálom az IRStats által kínált lehetőségeket. A 4. és 5. ábrák egy országokra bontott letöltési statisztikát mutatnak a Corvinus Kutatások 2014-es letöltési adatai alapján. A 6. ábra szintén a 2014-es év letöltési statisztikáját mutatja, ezúttal hónapokra lebontva, a 7. ábrán pedig a tíz legtöbbször letöltött cikk listája látható, szintén 2014-ből.

⁴⁰ REAL: Böngészés szakterületek szerint. <http://real.mtak.hu/view/subjects/> [2015.05.28.]

⁴¹ MPRA: Browse by JEL Classification. <http://mpra.ub.uni-muenchen.de/view/subjects/> [2015.05.28.]

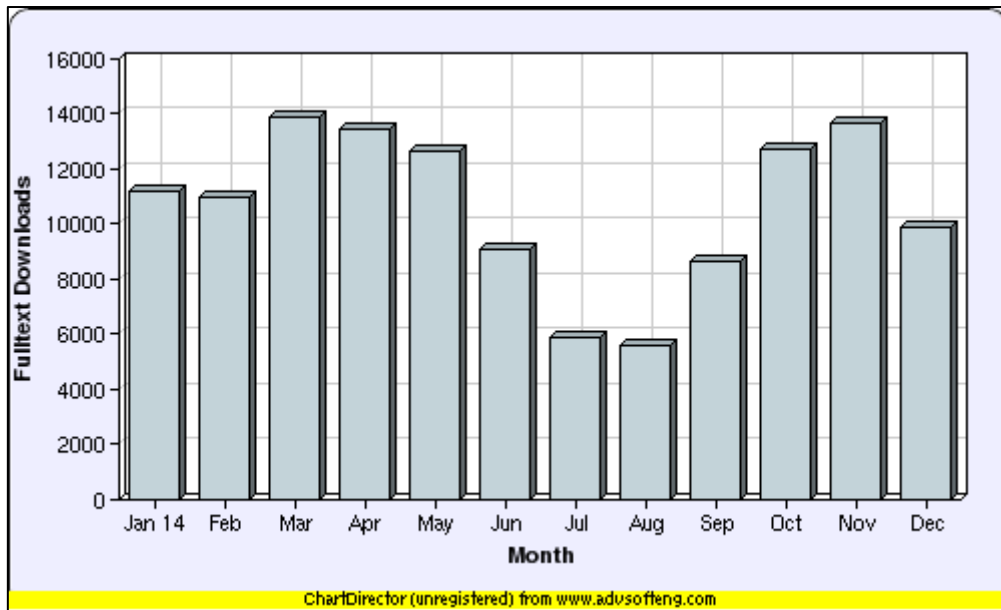
⁴² HOFFMANN [2014]

Flag	Country	Downloads	Flag	Country	Downloads
	Hungary	62619		Malaysia	757
	Unknown	13294		Italy	706
	China	9206		Indonesia	631
	United States	7121		Poland	500
	France	6139		Canada	497
	Germany	3422		Austria	444
	Russian Federation	3041		Philippines	382
	United Kingdom	2360		Serbia	362
	Romania	2262		Spain	331
	India	1574		Norway	303
	Australia	1239		Korea, Republic of	288
	Ukraine	1160		Belgium	280
	Japan	857		Turkey	272
	Slovakia	816		Sweden	255
	Netherlands	786		Switzerland	252

4. ábra: A Corvinus Kutatások repozitórium országonkénti letöltési statisztikája a 2014. évi adatok alapján (1. rész)

Flag	Country	Downloads	Flag	Country	Downloads
	Czech Republic	230		Brazil	132
	Iran, Islamic Republic of	226		Kenya	127
	South Africa	224		Mexico	107
	Pakistan	219		Egypt	105
	Nigeria	215		Bulgaria	99
	Viet Nam	205		United Arab Emirates	95
	Singapore	190		Lithuania	91
	Thailand	178		Israel	88
	Hong Kong	175		New Zealand	88
	Greece	175		Iceland	87
	Denmark	155		Croatia	78
	Finland	147		Ethiopia	76
	Portugal	145		Luxembourg	65
	Ireland	137		Unknown	60
	Taiwan, Province of China	136		Sri Lanka	60

5. ábra: A Corvinus Kutatások repozitórium országonkénti letöltési statisztikája a 2014. évi adatok alapján (2. rész)

6. ábra: Teljes szövegű letöltések statisztikája a Corvinus Kutatások repozitóriumban (2014)

Eprint	Fulltext Downloads
Bohl, Patrick (2012) The effects of store atmosphere on shopping behaviour - A literature review . Working Paper. BCE Marketing és Média Intézet, Budapest.	3957
Losonci, Dávid (2010) Bevezetés a lean menedzsmentbe – a lean stratégiai alapjai = Introduction to lean management – basic strategic elements of lean . Working Paper. Vállalatgazdaságtan Intézet, Budapest.	3885
Szabó, Ágnes (2009) A (szabadidő)sport alapfogalmai és kutatott területei = The basic concepts and researched areas of (leisure)sport . Working Paper. Vállalatgazdaságtan Intézet, Budapest.	2069
Markos-Kujbus, Éva and Gáti, Mirkó (2012) A közösségi média mint online stratégiai eszköz . In: "Coopetition" Verseny és együttműködés a marketingben. Magyar Marketing Szövetség Marketing Oktatók Klubja 18. Országos Konferencia, 2012. augusztus 30-31., Miskolc, Magyarország.	1089
Darvas, Zsolt and Piasni-Ferry, Jean and Sapir, André (2011) A comprehensive approach to the euro-area debt crisis . Working Paper. BCE Matematikai Közgazdaságtan és Gazdaságelemzés tanszék, Budapest.	1071
Fischer, Anita and Hlatki, Miklós and Mezösi, András and Pató, Zsuzsanna (2009) Geotermikus villamosenergia-termelés lehetőségei Magyarországon . Working Paper. Regionális Energiagazdasági Kutatóközpont, Budapest.	946
Hideg, Éva (2005) Paradigma a tudományelméletben és a társadalomtudományi kutatásokban . Jövöelméletek, 14. Budapesti Corvinus Egyetem Jövökutatás Tanszék, Budapest. ISBN 9635033362	930
Zalai, Ernő (2003) The von Neumann Model and the Early Models of General Equilibrium . Working Paper. BCE Matematikai Közgazdaságtan és Gazdaságelemzés tanszék, Budapest.	907
Csutora, Mária and Kerekes, Sándor, eds. (2011) Accounting for Climate Change - What and How to Measure, Proceedings of the 14th EMAN Conference . BCE, Budapest. ISBN 9789635034321	846
Kelemen, Zita (2010) A kereskedelmi márkázás hazai gyakorlatának empirikus vizsgálata, különös tekintettel az utilitárius és hedonista termékek körére . PhD, Nyugat-magyarországi Egyetem.	800

7. ábra: Top 10 teljes szövegű letöltött cikk 2014-ben, a Corvinus Kutatások repozitóriumban

Tapasztalataink alapján a két statisztikai rendszer együttes használata adja a leginkább átfogó képet a repositóriumok használatáról: míg a Google Analytics sokrétű látogatottsági statisztikát kínál, addig az IRStats inkább a fájletöltési adatok elemzésére alkalmas.

A doktori disszertációk archívumához hasonlóan a Corvinus Kutatások nemzetközi projekteken való láthatósága is számottevő. A repositóriumot indexeli a Google Scholar keresőmotorja, valamint aratja a BASE⁴³ (Bielefeld Academic Search Engine) keresőszolgáltatás is, ami a Bielefeldi Egyetemi Könyvtár fejlesztéseként mintegy 3000 repositórium több mint 60 millió dokumentumának adatait szolgáltatja. A BASE-en keresztül főként tudományos publikációk érhetők el, melyek körülbelül 75%-a nyílt hozzáférésű.

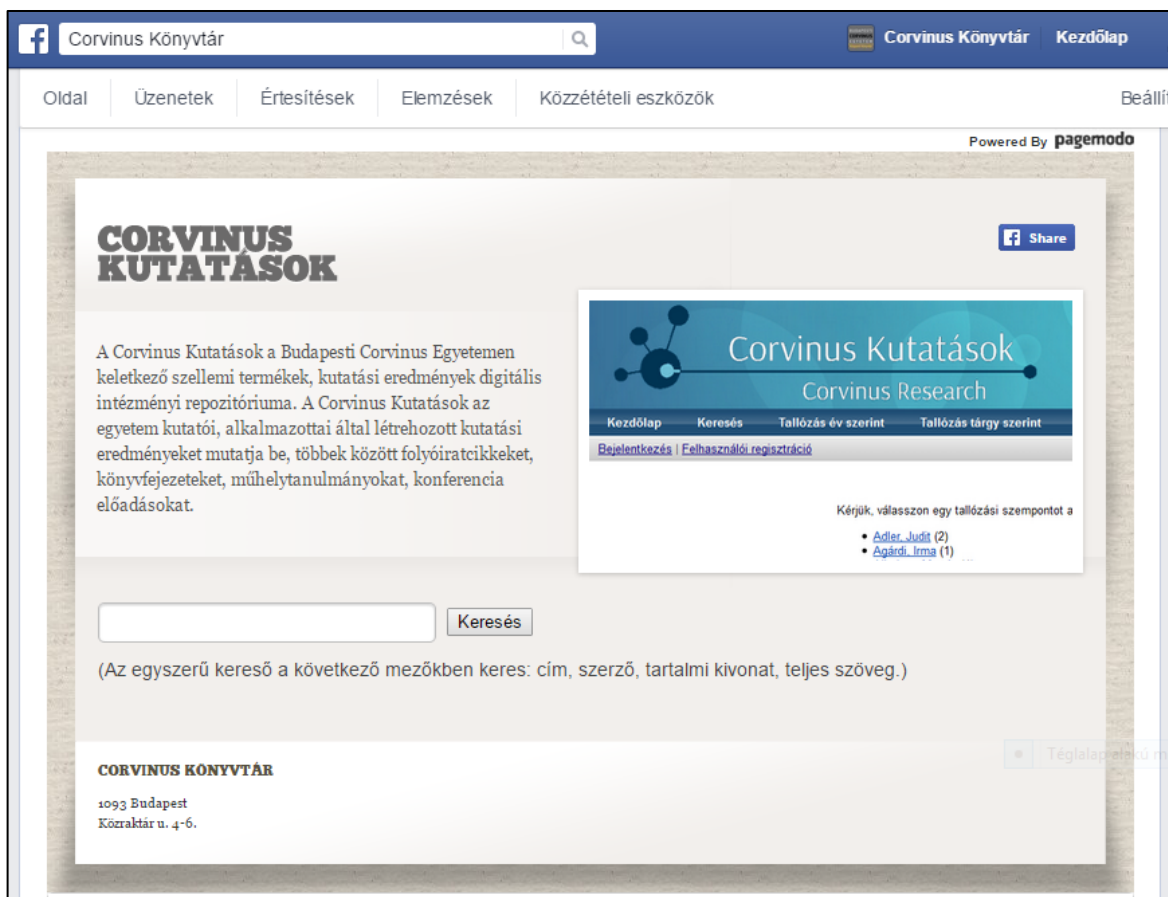
A nemzetközi láthatóság növelése szempontjából fontos esemény volt a Könyvtár életében a legnagyobb német közgazdaságtudományi szakkönyvtárral, a ZBW Zentralbibliothek der Wirtschaftswissenschaften-nel kötött partnerségi megállapodás. A ZBW működteti a világ legnagyobb közgazdaságtudományi adatbázisát, az EconBiz-t, melynek népszerűsítésére hozták létre a jelenleg 23 országból összesen 28 felsőoktatási intézményt tömörítő EconBiz partnerhálózatot.⁴⁴ Az együttműködési megállapodást 2013. március 21-én írta alá Nagy Zsuzsanna, a BCE Egyetemi Könyvtár főigazgatója és Prof. Dr. Klaus Tochtermann, a ZBW Zentralbibliothek der Wirtschaftswissenschaften igazgatója Budapesten, az ez alkalomból a Könyvtárban megrendezett „Science 2.0” minikonferencia keretében. Az együttműködésnek köszönhetően a Corvinus Kutatások repositóriumában szereplő publikációk az EconBiz adatbázison keresztül is kereshetővé és elérhetővé váltak, tágabb körű nemzetközi hozzáférést biztosítva az egyetemen keletkezett kutatási eredményekhez.

Érdekességként megemlíthető még, hogy a Corvinus Kutatások repositórium a Könyvtár Facebook-oldalára is be lett kötve egy külön alkalmazás segítségével.⁴⁵ Ennek köszönhetően a Facebook használói közvetlenül a Könyvtár Facebook-oldaláról is indíthatnak kereséseket a repositóriumban (8. ábra), majd a találati listát már egy újonnan felnyíló ablakban, a repositórium oldalán tekinthetik meg.

⁴³ BASE. <http://www.base-search.net/> [2015.05.28.]

⁴⁴ EconBiz Partner Network. <http://www.econbiz.de/eb/en/about/econbiz-partner-network/econbiz-partner-network/> [2015.05.28.]

⁴⁵ Corvinus Kutatások, Facebook alkalmazás. https://www.facebook.com/corvinlib/app_189398437777612 [2015.05.28.]

8. ábra: Facebook-alkalmazás a Corvinus Kutatások archívumban való keresésre

Összegzés

A dolgozatban betekintést nyerhettünk a Budapesti Corvinus Egyetem Egyetemi Könyvtárának nyílt hozzáférést megvalósító gyakorlati megoldásaiba. Megismerkedhettünk a Könyvtár hazai és nemzetközi, open access-t támogató szakmai közösségekben való részvételével, a nyílt hozzáférés népszerűsítésére irányuló törekvéseivel, valamint a Könyvtár által működtetett repositóriumokkal. Ezen kívül pedig áttekintettük az open access mozgalom történetét, alapvető irányelveit, illetve a gyakorlati megvalósulás különféle módjait is.

Röviden összefoglalva az eddig leírtakat elmondhatjuk, hogy a nyílt hozzáféréssel kapcsolatos ismeretek és tennivalók egy nagyon izgalmas és állandóan változó világ képét tárják elénk. Figyelve a nemzetközi trendeket, a tudományos publikálás ilyen mértékű változása a könyvtárakat is állandó változásra és az új technikákhoz való alkalmazkodásra kell, hogy sarkallja, ha továbbra is meg akarják őrizni vezető szerepüket a tudományos információk közvetítésében.

Irodalomjegyzék

BÁNHEGYI Zsolt [2006]: A nyílt hozzáférés kezdeményezés: a tudományos kommunikáció új paradigmája. Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 53. évf., 2006/3. [ismertetés]

BEAZLEY, Mike [2010]: Eprints Institutional Repository Software: A Review. Canadian Journal of Library and Information Practice and Research, vol. 5, 2010/2. https://journal.lib.uoguelph.ca/index.php/perj/article/view/1234/1873%23.U4j_eCj4I24#.U4vFfPl_uSo [2015.05.28.]

BECHHOFFER, Sean,; BUCHAN, Iain, DE ROURE, David et al.: Why linked data is not enough for scientists, Future Generation Computer Systems, Vol. 29, Iss. 2, Febr. 2013, p. 599-611.

DRÓTOS László [2011]: A Directory of Open Access Journals története dióhéjban. Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 58. évf., 2011/8. [ismertetés]

DRÓTOS László [2012]: Értéknövelt szolgáltatás az olvasóknak: ingyenes és nyílt hozzáférésű források megtalálása. Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 59. évf., 2012/10. [ismertetés]

HEGYKÖZI Ilona [2002]: Budapesti felhívás. Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 49. évf., 2002/4.

HOFFMANN Ádám [2012]: Egy gyümölcsöző lehetőség: A Budapesti Corvinus Egyetem Központi Könyvtárának csatlakozása a Nereus konzorciumhoz. Workshop 2012 konferencia, Veszprém, 2012. április 12. [előadás] <http://videotorium.hu/hu/recordings/details/4107> [2015.05.28.]

HOFFMANN Ádám [2014]: A letöltések erdejében. A Corvinus Kutatások repozitórium használati statisztikái. Workshop 2014 konferencia, Pécs, 2014. április 24. [előadás] <http://videotorium.hu/hu/recordings/details/8537> [2015.05.28.]

HOLCOMBE, Alex: Scholarly publisher profit update. [blogbejegyzés] <https://alexholcombe.wordpress.com/2015/05/21/scholarly-publisher-profit-update/> [2015.05.27.]

HOLL András [2013a]: Adatok, lehetőségek, feladatok. Magyar Tudomány, 174 (10). p. 1208-1212.

HOLL András [2013b]: Információáradat és hullámlovaglás. Magyar Tudomány, 2013 (4). p. 473.

HOLL András [2013c]: A kibővített folyóiratok (enhanced journals). Könyv és Nevelés, 15 (3). p. 64-71.

HOLL András [2013d]: A nyílt hozzáférés nemzetközi és hazai áttekintése. Könyv és Nevelés, 15 (2). p. 23-28.

KARÁCSONY Gyöngyi [2012]: HUNOR: A magyar felsőoktatási intézmények repozitóriumi szövetsége. Networkshop 2012 konferencia, Veszprém, 2012. április 12. [előadás] <http://videotorium.hu/hu/recordings/details/4105> [2015.05.28.]

PÁLL Zoltán [2015]: Open Access lehetőségek: közösségi publikálás, közösségi rangsorolás. Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 62. évf., 2015/4. p. 143-147.

VONCSINA Laura [2007]: Nyílt Hozzáférés Kezdeményezés: Új paradigma a tudományos kommunikációban. Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, 2007. [szakdolgozat] <http://mek.oszk.hu/05100/05190/html/> [2015.05.28.]